



***ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi***

*ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy*

*ISOPHOS • Yıl/Year: 2 • Sayı/Num: 4 • Bahar/Spring 2020*

***ISSN: 2651-463X***

# BİR İNSAN HAKKI OLARAK İNTERNET ERİŞİMİ: HERKES İÇİN İNTERNET TARTIŞMASI

*Taner Ayaz<sup>1</sup> ve Şevki Işıklı<sup>2</sup>*

İnternet günümüzün teknolojik toplumlarının ve dijital kültürlerin en temel bileşenlerinden biridir. İnternet tabanlı ya da destekli olmayan hiçbir iletişim biçimi neredeyse kalmamıştır. Günümüzün gelişmiş dijital kültürlerindeki anahtar rolünden ötürü internetin bir insan hakkı olarak kabul edilmesine yönelik güncel tartışma gittikçe genişlemektedir. Birleşmiş Milletlerin 2016 yılında yayınladığı İnternet raporu, internetin bir insan hakkı olarak kabul edildiğine dair popüler bir tartışma başlatmıştır. Bugün, devletler tarafından internetin bir insan hakkı olarak tanınmasını talep eden bu popüler girişim ile insan haklarını çok daha köklü ve ahlaki koşullara bağlayan ve internetin temel haklardan biri olamayacağını savunan standart görüş rekabet halindedir. Bu makalede her iki görüşün argümanları, teknolojik bir icat olan internet mimarisi ve işlevleri açısından karşılaştırılmış ve internetin hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi için bir ön koşul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnternetin demokratik toplumlardaki işlevlerini tam yerine getirebilmesi için insanların internet erişimi ve dijital okuryazarlıkla imkanlarını iyileştiren bazı sosyoteknik koşulların sağlanması gerekir. Bir insan hakkı olarak internet tartışması hem doğal hem de yasal hukuk açısından önemlidir. İnsan hakları nosyonu, bu çağda kazandığı değerini teknolojik gelişmelere karşı koruyabilir. İnterneti insan haklarından biri olarak kabul etmek, insan hakları kavramının felsefi içeriğiyle örtüşmez fakat günümüzde internet erişimi, internet tabanlı teknolojilerle kullanılabilen bir dizi yasal hak ve özgürlük için bir ön koşuldur.

**Anahtar Sözcükler:** *İnternet, İnternet Erişim Hakkı, İnsan Hakları, Doğal Haklar, İfade Özgürlüğü, İnternet Yasakları.*

---

<sup>1</sup> Dr., [taner@ayaz.name](mailto:taner@ayaz.name)

<sup>2</sup> Doç., Dr. Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi / [sevki.isikli@marmara.edu.tr](mailto:sevki.isikli@marmara.edu.tr)

## ABSTRACT

### INTERNET ACCESS AS A HUMAN RIGHT: THE INTERNET DISCUSSION FOR ALL

The internet is one of the most fundamental components of today's technological societies and digital cultures. No internet-based or unsupported form of communication almost exists. Due to its key role in today's advanced digital cultures, the current discussion on the acceptance of the internet as a human right is expanding. Internet report published by the United Nations in 2016 sparked a popular discussion over the acceptance of the internet as a human right. Today, this popular initiative demanding governments to recognize the internet as a human right competes with the standard view that links human rights to much more fundamental and moral conditions and argues that the internet cannot be one of the basic rights. In this article, the arguments of both views are compared in terms of internet architecture and functions, and it is concluded that the internet is a precondition for the realization of rights and freedoms. As a precondition for rights, certain socio-technical conditions must be met in order for the internet to fulfill its functions in democratic societies. The internet debate as a human right is important for both natural and legal law. The notion of human rights can preserve its ideal and ethical value gained in this age against technological developments. Recognizing the internet as one of human rights does not coincide with the philosophical content of the concept of human rights, but today internet access is a prerequisite for a set of legal rights and freedoms that can be used with internet-based technologies.

**Key Words:** *Internet, Internet Access Right, Internet Ban, Human Rights, Natural Rights, Freedom of Expression.*

## 1. GİRİŞ

İnterneti meydana getiren çalışmalar ve ilk internet bağlantılarının gerçekleştirilmesi 1960'lara kadar gitse de internetin gündelik yaşamı etkilemeye başlamasının miladı olarak World Wide Web'in (www) hayata geçtiği 1990'ların ilk yıllarına gönderme yapılır. Nispeten kısa bir geçmişe sahip internet; haberleşme, bilim, endüstri, politika, eğitim, lojistik gibi toplumsal yapının tüm katmanlarında büyük bir dönüşüm yarattı, dönüştürmeye de devam ediyor. İnternet, "Endüstri Toplumu" ile "Endüstri Sonrası Toplum" (Bell, 1974) arasındaki en belirgin kilometre taşı olarak yeni bir toplumsal yapılanmanın anahtarı hüviyetini şimdiden kazandı. Önce kurumları, sonra insanları ve nihayet nesnelere kapsayan (Internet of Things: IoT) bir ağ olarak internet, temel bir insan hakkı olarak değerlendirilebilir mi?

Kurucu insan hakları metinleri interneti bir temel hak olarak zikretmez fakat son yıllarda internetin temel haklar manzumesine eklenmesi teklifi küresel bir tartışmaya yol açmış durumdadır. *BBC World Service*'in 2010 yılında 29 ülkede 27 binden fazla katılımcı ile gerçekleştirdiği ankete göre, katılımcıların %79'u internetin temel insan haklarından biri olması gerektiğini düşünmektedir (BBC World Service, 2010). Bu oran, *Internet Society*'in 2012 yılında 20 ülke 10 binden fazla kişiyle yaptığı ankette %83'e çıkmış görünmektedir (Internet Society, 2012). Estonya 2000 yılında (Visit Estonia, 2020), Fransa 2009 yılında internet erişiminin bir insan hakkı olduğunu deklare ettiler. Yunanistan 2005 yılında Anayasanın 5. maddesini, herkesin internet bağlantısı yoluyla bilişim toplumuna katılım hakkını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenledi (Yunanistan Anayasası, 2005). Benzer bir girişim 2019 yılında Hindistan Yüksek Mahkemesi tarafından yapıldı (The Hindu.com, 2019). İspanya, 2012 yılında internet erişimini evrensel hizmet yasası kapsamına aldı (Reuters News, 2009).

Birleşmiş Milletler'in 27 Haziran 2016 tarihinde yayınladığı "*The promotion, protection and enjoyment of human rights on the internet* (İnternette insan haklarını geliştirme, koruma ve *kullanma*)" başlıklı toplantı raporu (Birleşmiş Milletler, 2016) kamuoyu tarafından, BM sanki interneti bir insan hakkı olarak kabul etmiş gibi algılanmıştır (Tomalty, 2017). İnsan hakları bağlamına aktarılan internet erişimi hakkı tartışmalarında, bu yanlış algının payını sorgu-

lamak gerekir. İnternetin bir insan hakkı olarak tanınması yönündeki popüler görüşlere kuşkuyla yaklaşan Jesse Tomalty'e göre, BM'nin söz konusu kararı internet erişimine ilişkin bir insan hakkının var olduğu anlamına gelmez. Şöyle ki:

“Herhangi bir şey, kendisi insan hakkı olmaksızın insan haklarını yerine getirmeyi sağlayabilir. Örneğin bir ayakkabıya sahip olmak, seyahat özgürlüğü ve yeterli yaşam standardı hakkı gibi bir dizi insan hakkını mümkün kılar. Bununla birlikte ayakkabı giymenin aslında bir insan hakkı olduğu söylemek biraz garip olur. Diğer taraftan insanların bazı keyifli şeylerden zevk almalarını önlemek, bir insan hakkı olmaksızın hakların ihlâli anlamına gelebilir. Örneğin hükümet, insanların onayları olmadan onların kredi kartı faturalarını okursa bu durumda gizlilik hakkı ihlâl edilmiş olur. Ancak kişinin kendi kredi kartı faturalarını okuması için tanımlanmış belirli bir insan hakkı yoktur” (Tomalty, 2017).

Şurası bir gerçek ki BM'nin söz konusu raporu, internet erişiminin bir dizi insan hakkının gerçekleştirilmesindeki kritik rolüne vurgu yapar. Bu kritik önem yüzünden bazıları haklı olarak “O kadar önemliyse neden bir hak olmasın ki!” diye düşündüler. İnternet hakkı yanlıları, bu görüşü popüler hale getirmişlerdir. Tomalty ise “İnsanların genel görüşüne rağmen ben, internet erişiminin bir insan hakkı olarak nitelendirilebileceğinden kuşkuluyum. Nedenini anlamak için insan haklarının ne olduğunu ve nasıl savunulduğunu hesaba katmamız gerekir” diyerek tanım metni tartışmasına geri döner.

## 2. Popüler Görüş: İnternet Bir İnsan Hakkı Olmalıdır

Ampul ve telefon gibi icatların aksine internet için tek bir mucit ismi zikretmek mümkün değildir. Bunun yerine internetin oluşumuna erken dönem katkıları olan 30'un üzerinde önemli isim “internetin babaları” olarak anılmaktadır (Abbate, 2000). Bu isimler arasında belki de en önemlilerden biri, World Wide Web'in (www) mucidi olan Tim Berners Lee'dir. Lee'ye göre internet bir insan hakkı olarak kabul edilmelidir. “Bir insan hakkı olarak internet”

kavramının anlamı şudur:

“Herkes için uygun fiyatlı erişimin garanti edilmesi, internet paketlerinin ticari veya politik ayrımcılık yapılmadan herkese teslim edilmesi” (Rundle, 2014).

Lee'nin başlıca argümanı basitçe şöyledir: Eşitsizliklerin giderek arttığı bir dünyada internet bu eşitsizliklerin azaltılması için önemli bir kaldıraçtır. Bu yüzden herkesin satın alabileceği bir ücretle internet erişiminin sağlanması gerekir. Lee'nin yukarıda bahsedilen argümanı aslında çift yönlü işler: Eşitsizlikleri gidermek için bir araç olan internetin aynı zamanda yeni eşitsizliklere yol açmaması da gerekir. Bunun için kişisel verilerin, gizlilik ve mahremiyetin, ifade özgürlüğünün ve ağ tarafsızlığının temin edilip koruma altına alınması gerekir (Bkz. Rundle, 2014). Olası risklere, şeffaf olmayan internet alt yapısını da ekleyen Bir sivil toplum kuruluşu olan İnternet Yaşamdır Platformu'na (İYP) göre internete erişim hakkı içinde, internet kullanabilme bilgi ve becerilerini kazandıracak bir eğitim alma hakkı da vardır ve internet eğitimi, tüm vatandaşlara ücretsiz verilen temel eğitimin bir parçası olmalıdır (İYP, 2012).

İnternetin temel bir insan hakkı olması gerektiğini savunan bir başka teorisyen Merten Reglitz'tir. Reglitz'in argümanı ise internet ile siyasal katılım arasındaki kuvvetli ilişkiye dayanır. **Siyasal katılım aracı olarak internet yaklaşımına** göre bugün internet, politik süreçlere katılımın en önemli mecra-sıdır. İnternetsizlik, siyasal katılım ve denetim haklarından da yoksun olmak anlamına gelir. Günümüzde kamuoyu tartışmaları büyük oranda internette gerçekleşmektedir. İnternetsiz vatandaşlar hem kamusal tartışmaların dışında kalmakta hem de politik gelişmelere dair bilgi edinme, politik görüşlerini ifade etme ve sanal politik topluluklara katılma gibi hak ve özgürlüklerden mahrum kalmaktadır (Reglitz, 2019; 9). İnternetin siyasal katılım üzerine etkileri, birçok araştırmada dijital vatandaşlık pratikleri başlığı altında tartışılır (Işıklı, 2015).

İnternet Yaşamdır Platformu (İYP), yayınladığı İnternet Kullanıcı Hakları Bildirgesi'nde internete erişim imkanını **temel hak** olarak tanımlar. Bildirge'ye göre internete erişim hakkı yasal güvence altına alınmalıdır; internet üc-

retsiz yahut herkesin satın alabileceği kadar ucuz olmalıdır. Çünkü internet bir iletişim mecrası olduğu için düşünce ve ifade özgürlüğü ile; etkileşim ve sosyal ilişki platformu olduğu için seyahat ve örgütlenme özgürlüğü ile; haberleşme aracı olduğu için de bilgi edinme ve haber alma özgürlüğü ile sıkı sıkıya ilişkilidir (İnternet Yaşamdır Platformu, 2012).

İnternetin bir hak olup olmadığı konusundaki tartışmada, internet nasıl tanımladığımıza bağlı olarak karar verilebileceğini ileri süren görüşler de vardır (Aliyev, 2018; 182). Crawford'a göre, bu soruyu yanıtlayabilmek için aşağıda açıklanan "telekom (telco)", "mühendislik" ve "ağ odaklı (nethead)" internet tanımlarını analiz etmek gerekir:

- i. **Telekom odaklı tanım:** "Ağ topolojisini" merkeze alan bu görüşe göre internet, **çeşitli ağlar ve bu ağların birbirine bağlı olduğu bilgisayarlardan oluşmaktadır.**
- ii. **Mühendislik odaklı tanım:** İnternet, bilgisayarlar arası bağlantı kurulmasını sağlayan mantıksal mimaridir. Telekom yaklaşımından farklı olarak internet, birbirine bağlı kablolar veya makineler değil, onların birbirlerine bağlanmasını sağlayan ağ protokolleridir.
- iii. **Ağ odaklı tanım:** İnternet onu oluşturan protokoller, bilgisayarlar, kablolar vb. teknolojilerin ötesinde bir teknolojidir. İnternet, onu kullananların oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve ağlar ile sosyal bir platformdur. İnternet sadece makineleri değil, insanları ve düşünceleri de birbirine bağlar (Crawford, 2006).

İnterneti sadece onu oluşturan teknolojiler bağlamında ele alan ilk iki tanım, internet olgusunun karmaşıklığını temin eden kullanıcı ve toplumsal süreçleri göz ardı eder. İnternet aslında sıradan insanların gözündeki gerçek değerini içinde yaşanan sosyal ilişkiler ve insanlar arası etkileşimler yüzünden kazanmıştır. Neredeyse tüm **sosyo-teknik-dijital olguların** altında, dijital kültüre ilişkin bu indirgenemez güncel işlev yatar.

Kısaca söylemek gerekirse internetin temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürenlere göre, ağ odaklı tanımda ifade edildiği şekilde internet; insanları, fikirleri ve kurumları birbirine bağlayan bir ağıdır ve bu yönüyle **bir teknolojiden daha fazla bir şeydir.** İnsanlar hatta toplumlar, eğer

internet erişiminden mahrum kalırlarsa kendilerini ifade etme, haberleşme, bilgi edinme, öğrenme, paylaşma, veri aktarma, verileştirme, entegrasyon gibi bilişim toplumunun pek çok nimetinden yararlanamazlar.

### 3. Standart Görüş: İnternet Bir İnsan Hakkı Değildir

Lee'nin bu görüşünün aksini savunanlardan biri, TCP/IP protokolünün mimarlarından biri olan Vint Cerf'tir. "Internet Access Is Not A Human Right (İnternet Erişimi Bir İnsan Hakkı Değildir)" başlıklı köşe yazısında Cerf'in öne sürdüğü başlıca argüman şudur: İnternet, hak sağlayıcı bir teknolojidir; hakkın kendisi ile karıştırılmaması gerekir (Bkz. Cerf, 2012).

Birleşmiş Milletler özel raportörünün Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki halk ayaklanmalarından hareketle "İnternet bir dizi insan hakkını gerçekleştirmek için vazgeçilmez bir araç haline geldi" sözüne atıf yapar. Fakat Cerf'e göre internet erişimi, bir hak olabilmek için bazı evrensel, soyut ahlaki unsurlardan yoksundur. Aşağıda açıklanan bu unsurların eksikliği yüzünden internet erişimini, insanlığımızı korumamızı ve geliştirmemizi sağlayan ahlaki kategorilerden biri olarak değil fakat hukuki sivil haklardan biri olarak tanımlamak mümkündür:

"Bir şeyin insan hakkı olarak kabul edilmesi için onun sağlıklı ve anlamlı yaşamlar sürdürmede ihtiyaç duyduğumuz ulvi ahlaki değerler arasında olması gerekir. Herhangi bir teknolojiyi bu ahlaki değerler arasına yerleştirmek bir hatadır, zira teknoloji değişkendir ve bu zamanla yanlış şeylere değer vermemize sebep olabilir. Bu yanıştan kaçınmanın en iyi yolu, belirli teknolojileri insan hakkı olarak tanımlamak değil, ulaşmaya çalıştığımız ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim özgürlüğü gibi kritik özgürlükleri hak olarak belirlemektir" (Cerf, 2012).

Cerf, burada temel insan haklarının, liberal felsefenin doğal durumda yaşanan özgürlük anlayışının bir sonucu olduğunu zımnen ifade eder. Netice itibariyle bir teknoloji olan internetin doğal bir hak değil, ancak yasalar tarafından tanımlanabilecek bir sivil hak olabileceği görüşü tartışmaya değer bir



başlangıç noktası oluşturur. Bu nokta, büyük oranda insan haklarının ahlaki kategori yani bir değerler manzumesi olduğu inancıyla ilgilidir. Araçlar ise düşünce tarihi boyunca değerlerle karşılık içinde konumlandırılmıştır. İnternet, kullanıcılara hizmet sunma aracıdır. İnternet üzerinden sunulan hizmetlerin bir listesi henüz oluşturulmuş ve bu liste tamamlanmış değildir. Aliyev'e göre Crawford'un telekom ve mühendislik odaklı tanımlarında internet erişimi "hizmete", internet kullanıcılarını ise "tüketiciye" indirgenir. Her iki durumda da interneti bir insan hakkı olarak tanımlamak mümkün olmaz. Aliyev'in bundan çıkardığı genel sonuç olumsuzdur: "Öyleyse internet erişiminin yaygınlaşması ve herkese ulaştırılması taleplerinin varacağı son nokta, evrensel hizmet (universal service) argümanı olacaktır" (Aliyev, 2018; 125).

Evrensel hizmet kavramı, iletişim hizmetlerinin kâr amacı gözetmeksizin herkese ve her bölgeye eşit olarak sağlanmasını ifade eder. "Herkese makul, ödenebilir fiyattan sunulan iletişim hizmeti" anlamına gelen *Evrensel Hizmet Yasası (EHY)*, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1934 yılında; Türkiye Cumhuriyeti'nde ise 2005 yılında kabul edilmiştir (Taş & Karyağdı, 2016). Yasada evrensel hizmet şöyle tanımlanır: "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde coğrafi konumlarından bağımsız olarak herkes tarafından erişilebilir, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulacak olan internet erişimi de dahil elektronik haberleşme hizmetleri" (Kanun Nu: 5369).

İnternet erişiminin insanca yaşayabilmek için **gerekli-zorunlu veya doğal-temel** bir hak olduğunu söylemek mantıklı değildir. İnternete erişimin doğal-temel haklardan biri olmadığı konusunda başka argümanlar da ortaya konulmuştur. En önemlileri aşağıda sıralanmıştır.

- i. İnternetin herkese sağladığı menfaat yeterince esaslı değildir: Çünkü internete girme konusundaki menfaat yeterince köklü değil. Tarihsel süreç göz önüne alındığında bunun mümkün olmadığı ortaya çıkar. Binlerce yıl önce insanlar öldürülmemek, işkence görmemek ya da köleleştirilmemekle ilgileniyorlardı ve insanların binlerce yıl sonra da böylesi çıkarların devam edeceğini varsaymak makul bir düşünce olarak görülebilir (Bunu yapan ya da yapacak olan da insandır.).

ii. İnternetin yerini daha güçlü bir teknoloji alabilir: Bugünkü doğal haklar dün de vardı, yarın da var olacaktır; internet henüz icat edilmeden önce de vardılar, bir gün yok olursa da var olmaya devam edecekler. Gelecekte internetin yerini daha güçlü bir teknolojinin alması çok muhtemeldir. İnternet hiç de uzak olmayan bir gelecekte terk edilmiş eski teknolojilerden biri haline gelebilir. Şurası bir gerçektir ki doğal haklar bu tür katastrof ve gelişmelere karşı duyarsızdır.

iii. **Temel haklar müktesebatının sürekli güncellenmesi, insan hakları nosyonunun değersizleşmesine neden olabilir:** Teknoloji sürekli değişim eğilimindedir; sürekli birileri terk edilir, yenileri geliştirilir. Eğer popüler bir yaklaşım tarzını benimser ve teknolojiyi temel haklar manzumesine eklersek bunun yol açacağı olası sorunları da hesaba katmamız gerekir. Bu ihtimal, temel hakların teknolojik değişime paralel olarak sürekli güncellenmesinin sebep olabilir ve böylesi bir sonuç yol açabilir. Örneğin haklarla hedeflenen amaçlara erişmekte kullandığımız birer araç olan teknolojiler değiştikçe haklar müktesebatını da sürekli olarak güncellememiz gerekir. Bugün interneti tartışıyoruz, yarın ise genetik iyileştirme teknolojilerini tartışmak zorunda kalabiliriz. Temel haklar manzumesine yapılacak bir ekleme, Aliyev'in de değindiği gibi, "insan hakları enflasyonuna sebep olabilir" ve böylece "insan hakları nosyonunun değersizleşebilir" (Bkz. Aliyev, 2018; 201). Dolayısıyla teknolojinin hızlı ilerleyişi, internetle ilgili yasal bir hakkı da tehlikeli bir hale getirebilir.

İnternetin temel insan haklarından biri olarak kabul edilmesi başka geçerli argümanlardan ötürü makul bir öneri olarak değerlendirilemez. İnternet ile temel hakların bu kadar iç içe geçmiş olması, interneti bireysel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi noktasında kritik bir konuma getirmiş olsa da internetin bir insan hakkı olarak tanımlanması başka tartışmalara sebep olabilir. Cerf'in de ifade ettiği gibi, temel haklar; ulvi, ahlaki insanlık değerlerini tanımlamalı, korumalı ve geliştirmelidir. Temel insan haklarının ahlaki, evrensel ve indirgenemez nitelikleri tartışmanın felsefi yönüdür. Öte yandan temel

haklar ile internet arasında kurulan kuvvetli bağlar, bireysel özgürlüklerin gerçekleştirilebileceği bir ideal topluma ulaşma hedefi yolunda görmezden gelinemez.

#### 4. Sonuç

Tim Berners Lee'nin internetin temel bir insan hakkı olması gerektiğini iddia eden **popüler görüşü** ile Vint Cerf'in insan haklarının çok daha temel ahlaki yapısını öne çıkaran **standart görüşü**, Crawford tarafından yapılan **internet tanımı sınıflandırması** ile uyumludur. Şöyle ki: İnternet ağ katmanındaki TCP/IP'yi geliştiren Vint Cerf, interneti mühendislik bakış açısı ile tanımlar ve onu bir insan hakkı olarak görmez; İnternetin uygulama katmanındaki "www"yi geliştiren Lee ise interneti **ağ odaklı bir bakış açısı** ile görmekte ve interneti, onu oluşturan protokollerin ötesinde kullanıcıların oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve ağlar seviyesinde değerlendirerek temel bir insan hakkı olarak önermektedir.

Cerf'in "İnternet temel insan haklarından biri olamaz" diyen **standart yaklaşımı**, internetin insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunanlar **popüler yaklaşım** tarafından "internetin insanlığın durumunu iyileştirmek için önemini ve şaşırtıcı yeteneklerini küçümsemekle" eleştirilmektedir. Bu eleştirinin gerekçesi olarak McLuhan'ın "araç mesajdır" tespitine gönderme yapılarak "İnternet aynı zamanda ifadenin de ta kendisidir" denilmekte, "ifade özgürlüğünün oldukça harika bir sağlayıcısı" olduğunu ileri sürülmektedir (Bkz. Estes, 2012). Olası bir internete erişim yasağı veya erişim kısıtlanması; ifade özgürlüğü başta olmak üzere haberleşme, eğitim, mülkiyet gibi pek çok hakkın ihlaline yol açabilir, en azından bu özgürlüklerin kullanılmasını sıkıntılı ya da imkansız hale getirebilir. Reglitz'in de belirttiği gibi, günümüzde internet erişimi siyasal haklar başta olmak üzere **pek çok hak ve özgürlüğün gerçekleşmesinin ön koşulu** haline gelmiştir.

Ağ odaklı bakış açısından internet, onu oluşturan kod ve protokollerin, alt yapı ve uç birim cihazlarının çok ötesinde aşkın bir mahiyeti haiz görünmektedir. İnternet, mektup gibi geleneksel iletişim araçlarından karasal telefon ve GSM gibi modern teknolojilere kadar pek çok iletişim ortamını kuşatmış, ayrıca farklı teknolojileri birleştirerek (convergence) birbirine bağlı bilgisayarların oluşturduğu ağ düşüncesinin çok ötesine taşınmıştır (Eczacıbaşı, 2018).

Finanstan eğitime, haberleşmeden eğlenceye, savunmadan ulaşımaya kadar her bir toplumsal kurum, bir şekilde ya internet tabanlı ya da internet destekli hale gelmiştir. Bugün internet, birbirine bağlı bilgisayarlar ve cihazları refere etmekten ziyade, her türlü ağın üzerine bir “ağların ağı” noktasına doğru ilerlemektedir (Gorman ve Malecki, 2000).

İnternet büyük sosyokültürel dönüşümlerden birini yaratmış olmakla beraber temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi uygun görünmemektedir. İnternete erişim hakkını ifade özgürlüğü bağlamında veya bir sivil hak olarak ele almak, yukarıda bahsedilen risklerden kaçınmak için uygun bir yoldur. Bununla birlikte popüler görüş, naif veya romantik bir talep olmayıp burada öne sürülen argümanlar, bireysel özgürlüklerin gelişimi ve bir toplumun demokratikleşmesi için hayati önemdedir. Demokratik toplumlarda, internet erişiminin aşağıda sıralanan koşullarda sunulması yönündeki talepler gittikçe yükselmektedir (Bkz. Tablo 1).

**Tablo 1: Hak ve Özgürlüklere Duyarlı-Dayalı Bir İnternetin Sosyoteknik Koşulları**

İyileştirme Konuları	Yasal Düzenleme	Teknik Düzenleme	Uluslararası Uzlaşım
Kullanıcı mahremiyeti	√	√	√
İnternette anonimlik	√		
İfade özgürlüğü	√		
Ağ tarafsızlığı			√
Herkes için internet	√		√
Veri-bilgi güvenliği	√	√	
Temiz internet	√	√	

**Ağ tarafsızlığı ilkesi**, internet alt yapısının internet trafiğinin mahremiyete saygılı, tarafsız, ticari ve politik açıdan adil bir şekilde yürütülmesini ifade eder. **Herkes için internet** nosyonu, internet alt yapısından yararlanmanın herkes için karşılanabilir makul ücretlerle sağlanmasını, özellikle öğrenciler ve dezavantajlı kullanıcılar için indirimli veya ücretsiz internet erişimini gerektirir. Ayrıca kır-kent, Doğu-Batı, eğitimli-eğitimsiz, kadın-erkek, yaşlı-geç ayrımalarında ortaya çıkan dijital bölünme, internet erişimi söz konusu oldu-

ğunda internet penetrasyonu eşitsizliği olarak ortaya çıkar. **Veri-bilgi güvenliği**ni temin etmek için kullanıcıların internet aktivitelerinin her aşamasında güncel şifreleme algoritmalarını özgürce kullanabilmelerinin önündeki teknik ve hukuki engeller aşılanmalıdır. Siber uzamda **ifade özgürlüğünü** temin edebilmek için **her türlü kısıtlayıcı tedbirin istisnai ve asgari düzeyde tutulması** gerekir. Demokratik katılım ve siyasal tartışmaların sansür ve gözetimden uzak bir şekilde gerçekleştirilebilmesi hayati önemdedir. İnternette ifade özgürlüğünü kısıtlayan ve sanal ortamın demokratikleşmesini geciktiren sansürün asgari düzeye indirilmesi için teknik ve yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. **Temiz internet**; internette işlenebilecek dolandırıcılık, taciz, kişisel hakların ve mahremiyetin ihlali, hakaret, veri hırsızlığı, bilişim sistemlerine yapılan siber saldırılar, çocukların istismarı, yasadışı kumar, fuhuş, yasadışı pornografi gibi suçlara karşı etkin bir suçla mücadele mekanizmasının kurulması veya mevcut mekanizmaların bu yönde efektif hale getirilmesini gerektirir. Demokratik süreçlere katılımın artırılması adına ülke içindeki ve ülkeler arasındaki internet penetrasyonunun ve farklı sosyal sınıflar arasındaki internete erişim oranları arasındaki makasın azaltılması gerekmektedir.

Bir kısmı yasal, bir kısmı ise teknik düzenlemelerle gerçekleştirilebilir olan yukarıdaki talepler; adil, güvenli ve erişilebilir internet konseptinin nitelikleridir. İster teknik isterse yasal, her türlü internet düzenlenmesinin politik etkilerden uzak, katılım ve denetime açık özerk kurumlar tarafından raporlanması, siber uzamdaki birlikte yaşama koşullarının etik temelde kurulabilmesi için elzem görünmektedir. Toplumların özgürleşebilmesi ve insan haklarından herkesin eşit yararlanabilmesi için internet erişiminin teminat altına alınması gerekir. Bu yüzden hükümetler, tüm vatandaşlara ucuz, kesintisiz ve kaliteli (geniş bant) internet erişimi sunmalıdır. Satın alma gücünden tümüyle yoksun olanlara ise bedava internet erişimi sosyal yardımlardan biri olarak sunulmalıdır.

İnternet hakkı, ne İHEB’te ne de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde de (AİHS) bir temel hak olarak yer alır (Avrupa Konseyi, 1950). Bununla birlikte birçok kişi, internet hakkının İHEB’teki ifade özgürlüğüne ve kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin maddeleri koruma işlevine sahip olduğunu kabul eder (McIver, Birdsall ve Rasmussen, 2003). İfade ve iletişim özgürlüğü İHEB’in 19. maddesinde “Bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yay-

mak” biçiminde tanımlanmıştır ki bunun internet erişimiyle ilgisi dijital kültürlerde artık yeterince açıktır. İHEB’in 27. maddesinde “toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma” biçiminde tanımlanan **sosyokültürel yaşama katılım hakkının** da artık “yeni kamusal alan” olarak kabul edilen internetle zorunlu bağı giderek daha az tartışma konusu yapılmaktadır. Kamusal alana katılımında kendini ifade etmesinin yolu, internet bağlantısından geçer. İnternet her ikisi için de gerekli ve zorunlu başlangıç koşuludur.

İnsan hakları üzerine yapılan tartışmalar genelde İHEB bağlamında değil de **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)**, **İnsan Haklarından Sorumlu Haklar Sözleşmesi (İHSHS)** ile **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (UESKHS)** bağlamında yapılan tartışmalardır. Bunlara “yasal haklar” da denir (Tomalty 2017). Tomalty’e göre tartışmayı içinden çıkılmaz bir hale getiren nokta, **yasal haklar ile doğal haklar arasındaki farkın gözden kaçırılmasıdır**. Meseleyi uygun başlangıç koşullarından hareketle tartışmak gerekir. Öyleyse internet erişiminin “bir doğal hak mı” yoksa “bir yasal hak mı” olduğu sorulmalıdır. Hâkim ve mantıklı görüş, doğal hakların herkesin paylaştığı temel menfaatlere dayandığını söyler (Tomalty 2017). Örneğin öldürülmemek, işkence görmemek, köleleştirilmemek herkesin doğal hakkıdır çünkü herkesin bunlarda önemli menfaatleri vardır.

İnsan hakları teriminin teorik temelleri bir ideal olarak her toplumda ve her koşulda geçerli olduğu kabul edilen “**doğal hukuk**” görüşüne dayanır (Gözler, 2000). Bu anlayışa göre insan hakları bir ideal haklar çerçevesi yahut ulaşılacak hedefler programı olarak ideal bir yapıya sahiptir (Öğütçü, 2005). Doğal haklar basitçe “insan” olmak için gerekli görülen, sadece insan olarak var olduğu için ve tüm insanlar tarafından geçerli kabul edilen evrensel ahlaki yasalardır. Doğal haklara sahip olmak için sadece insan olarak doğmak yeterlidir; herhangi başka bir başarı, girişim, talep ya da mücadele gerekmez. Dil, din, ırk, ten, cinsiyet, bölge veya sosyoekonomik farklılaşmalar hesaba katılmaksızın her insanın bu doğal haklara sahip olduğu varsayılır. Doğal haklar, insanca bir yaşam sürebilmek için **gerekli hatta zorunlu** asgari koşulları tanımlar. Bu yüzden Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde (İHEB) sıralanan, tanımlanan ve açıklanan **doğal haklar nosyonu**, herkes tara-

findan evrensel olarak desteklenmeli ve korunmalıdır. **Temel haklar** ise doğal insan haklarının nominal hukuk metinlerindeki karşılığıdır. 1993 tarihli Viyana Bildirgesi'ne göre temel haklar; sosyal ve ekonomik haklardan farklı olarak "evrensel, bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağlı ve bağımlı haklar"dır (United Nations Human Rights Commissioner, 1993). Doğal haklar manipüle edilemezler; başka bir ifadeyle ya vardır ya da yoktur. Yasal haklar ise tümüyle bize bağlıdır; onların içeriğini dilediğimiz gibi doldurabiliriz, genişletebilir, daraltabiliriz. Yasal haklarda bilinmesi gereken en kritik nokta ise onların keşfedilmiyor olmasıdır, başka bir ifadeyle insanlar tarafından bir uzlaşmayla oluşturulması ve iinin doldurulmasıdır (Tomalty, 2017).

Tüm yasal hakların en nihayetinde bir doğal hakka dayandığı ileri sürülebilir fakat Tomalty'nin de belirttiği gibi, yasal hakların içeriği doğal haklardan daha geniş ve daha spesifiktir. İHEB'de ve AİHS'de zikredilen az sayıdaki doğal hakka mukabil, binlerce maddelik yasal hak tanımlanmıştır. Yasal hakların ve doğal hakların misyonu da rolü de birbirinden farklıdır. Doğal haklar, insanlığımızı koruyan ve geliştiren ahlaki ideallerken yasal haklar, kişilerin tabi oldukları devlete karşı sahip oldukları haklardır. Yasal insan hakları, vatandaşlar karşısında devleti sınırlandırır. Yasal insan hakları, doğal hakların yasa metinlerine geçirilmesi değil, çok daha fazlasıdır. Sözleşmelerde dile getirilen doğal haklara atf yapılarak devletler, vatandaşlarına karşı sorumlu davranmaya zorlanamaz. Örneğin bir kişi, bir devletin vatandaşlığına sahip olmaksızın seyahat edecek bir pasaporta da sahip olmaz. Pasaportsuzluk seyahat özgürlüğünü cidden sınırlandırır. Yeryüzünden hareket özgürlüğü, herkesin paylaştığı temel bir çıkarıdır, dolayısıyla doğal bir haktır. Bu çıkarı yurtsuz bir insan olarak kullanmak imkansızdır. Bir devletin uyrukluğunda gerçekleşebilen vatandaşlık kimliği ile kullanılabilir. Vatandaşlık, bu yönden bakıldığında hareket özgürlüğünü koruma altına alan bir hukuki zemin sağlar. İnternet erişimi de iletişim ve ifade özgürlüğü, kültürel katılım hakkı gibi doğal hakların gerçekleşebilmesi için yasal haklardan biri olarak tanımlanabilir. Tomalty'nin dediği gibi:

İnternet erişim hakkı halihazırda uluslararası insan hakları mevzuatında yer almadığını tespit ettikten ve niçin yer almaması gerektiğini açıkladıktan sonra, **hak olarak internet erişimi tartışmasını** sürdürmek için geriyi iki önemli soru kalır:

- i) Doğrudan ya da dolaylı olarak erişimiyle ilişkilendirilebilecek bir insan hakkı var mıdır?
- ii) Eğer internet erişimi eğer yasal hak olarak tanımlanacaksa bu yasa nasıl gerekçelendirilebilir ya da savunulabilir?

İnternetin hayati ve kritik önemi göz önüne alındığında, insanların erişimini kısıtlamak ya da yasaklamak, onları iletişim ve ifade özgürlüğünü kullanma fırsatından mahrum bırakmak demektir. Böylece yasal bir vatandaşlık hakkından türetilen hareket özgürlüğünün daha temel bir doğal haktan türediği göz önüne alındığında, internet erişimine ilişkin hukuki bir insan hakkının da ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel doğal haklardan türetilebileceğini söyleyebiliriz.

## 5. Kaynakça

- Abbate, J. (2000). *Inventing the Internet*. MIT press.
- Aliyev, C. (2018). *Çevrimiçi İfade Özgürlüğü*. Liberte Yayınları.
- Avrupa Konseyi. (1950). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*.
- BBC World Service. (2010). Four in Five Regard Internet Access as a Fundamental Right: Global Poll. Retrieved August 17, 2020, from [http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08\\_03\\_10\\_BBC\\_Internet\\_poll.pdf](http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_Internet_poll.pdf)
- Bell, D. (1974). The Coming of Post-Industrial Society. *The British Journal of Sociology*. <https://doi.org/10.2307/590163>
- Birleşmiş Milletler. (2016). The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet. Retrieved July 21, 2020, from [https://www.article19.org/data/files/Internet\\_Statement\\_Adopted.pdf](https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf)
- Cerf, V. (2012, January 4). Internet Access is Not a Human Right. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/Internet-access-is-not-a-human-right.html>



- Crawford, S. P. (2006). Internet Think. *J. on Telecomm. & High Tech. L.*, 5, 467–486.
- Eczacıbaşı, F. (2018). *Daha Yeni Başlıyor. İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.*
- Estes, A. C. (2012, January). The Case for (and Against) Internet as a Human Right. *The Atlantic*. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/case-for-and-against-internet-as-human-right/315164/>
- Gorman, S. P., ve Malecki, E. J. (2000). The networks of the Internet: an analysis of provider networks in the USA. *Telecommunications Policy*, 24(2), 113–134.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa Ekin Kitabevi Yayınları.
- Internet Society. (2012). Report: Global Data Table. Retrieved June 21, 2020, from [https://www.internetsociety.org/sites/default/files/GIUS2012-GlobalData-Table-20121120\\_0.pdf](https://www.internetsociety.org/sites/default/files/GIUS2012-GlobalData-Table-20121120_0.pdf)
- İnternet Yaşamdır Platformu. (2012). İnternet Kullanıcı Hakları Bildirgesi. Retrieved April 6, 2020, from <https://www.bmo.org.tr/2012/04/18/İnternet-kullanici-haklari-bildirgesi-yayinlandi/>
- Işıklı, Ş. (2015). Dijital Vatandaşlık: Katılımcı Demokrasi Kuramına Aktüel Bir Katkı. *AJIT-E: International Journal of Information, Technology and Philosophy*, Sayı 143.
- McIver, W., Birdsall, W., ve Rasmussen, M. (2003). The Internet and the right to communicate. *First Monday*, 8 (12).
- Öğütçü, M. (2005). *Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C7/Özel Sayı, ss.555-616.
- Reglitz, M. (2019). The Human Right to Free Internet Access. *Journal of Applied Philosophy*. Reglitz kaynağının sonun da şunu ekleyelim: Sayı 37, ss. 314-331.
- Reuters News. (2009). Spain govt to guarantee legal right to broadband. Reuters. <https://www.reuters.com/article/idUSLH6155432009111>
- Rundle, M. (2014). Sir Tim Berners-Lee: Web Access Is A “Basic Human

Right." *The Huffington Post*. Retrieved from [https://www.huffingtonpost.co.uk/2014/12/12/web-human-right\\_n\\_6313688.html?guccounter=1](https://www.huffingtonpost.co.uk/2014/12/12/web-human-right_n_6313688.html?guccounter=1)

Taş, B. ve Karyağdı, N. (2016). Evrensel Hizmet Nedir? *VergiAlgi.Net*. Retrieved from <https://vergialgi.net/evrensel-hizmet-nedir>

The Hindu.com. (2019). Access to Internet is a basic right, says Kerala High Court <https://www.thehindu.com/sci-tech/technology/internet/access-to-internet-is-a-basic-right-says-kerala-high-court/article29462339.ece>

Tomalty, J. (2017). İnternet erişimi, bir insan hakkı mıdır? *Sophos Akademi*. Retrieved from <https://www.sophosakademi.org/internet-erisimi-bir-insan-hakki-midir/>

United Nations Human Rights Commissioner (1993). *Vienna Declaration*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>

Visit Estonia (2020). Estonia is a digital society. Retrieved August 17, 2020, from <https://www.visitestonia.com/en/why-estonia/estonia-is-a-digital-society>

Yunanistan Anayasası (2005). The Constitution of The Greece, madde 5A. Retrieved from <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20agliko.pdf>